

19. Yüzyılda Yaşanan Endüstri Devrimi'nin İnşaat Malzemeleri Üzerine Etkisi; İstanbul'da Tuğla Üretimi

The Effect of the Industrial Revolution in the 19th Century on Construction Materials; Brick Production in Istanbul

Zeynep GÜNAY*

* Doktora Mezunu, gnyzeyneb@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3148-2271

Öz

Bu çalışmada Dünya üzerinde yaşanan endüstri devriminin Osmanlı başkenti İstanbul'da yapı inşaat malzemeleri üzerinde oluşturduğu etkilerin neler olduğu hususu sebep sonuç dairesinde incelenmiştir. Çalışmada üzerinde durulan tuğla üretiminin İstanbul'un muhtelif yerlerinde üretimin nasıl gerçekleştiği ve ithal tuğla ile rekabetin ne derece sağlandığı hususuna dikkat çekilmiştir. Bu çalışmanın amacı sanayileşme hamlesinin dünya üzerinde başladığı XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde yapı inşaat malzemelerindeki tezahürü ele alınmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ve akabinde yaşanan Islahat Fermanı ile modernleşme süreci pekiştirilmiştir. Bu süreç içinde toplumsal değişimlerde yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan değişim mekâna sirayet etmiş ve böylelikle vilayette kentsel anlamda dönüşüm başlamıştır. Yapı üretiminin ülkenin içinde bulunduğu iktisadi ve içtimai durumdan bağımsız olarak değerlendirmek hatalı olacaktır. Bu sebep ile tarih boyunca yapı inşaat sektörünün gelişmesi ülkenin içinde bulunduğu iktisadi durum ile ilintilidir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Tuğla Üretimi, Endüstriyel Devrim.

Abstract

The things created on building construction materials in Istanbul, the Ottoman capital of the revolution that took place in this world, are in the circle of results. It is important to consider how the production in Istanbul is stable and what is achieved in competition with production. This aim is the industrialization move on the world XVIII. and XIX. Its manifestation in the structure of the family in the Ottoman Empire was discussed. The modernization process was reinforced with the declaration date of the Tanzimat Edict and the Islahat Edict that followed. During this process, changes began to occur. Timing transformation has started in the area you live in and its use in the province. The building will be evaluated as it is in the economic and educational institution in which it is located. For this reason, it is related to the situation in which the building construction passes through the region where it is located.

Keywords: Istanbul, Brick Production, Industrial Revolution.

Giriş

Sanayi Devrimi'nin yaşandığı yüzyıllar olarak bilinen XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yeni icatların bulunması ile birlikte üretimde verimlilik artmıştır. Bu gelişim Avrupa sermayesinin gelişmesine ve büyümesine katkı sunmuştur.

Batıda yaşanan bu gelişmeler sırasında Osmanlı Devleti üç kıtada hüküm sürme gayreti sergilemekteydi. Siyasi, iktisadi ve içtimai anlamda birden fazla dinamiklerin etkisi altında olan Osmanlı Devleti yeni oluşan sanayileşme hamlesinden etkilenmiştir. Üretimde makineleşme ve yeni üretim metotlarının gelişmesi dünya ticaret hacminde yeni gelişmelerin de yaşanacağına göstergesi olmuştur. Sanayileşme politikaları içinde en önemli faktör; üretmek ve üretimi gerçekleştiren ürünü serbest ticaret bölgelerinde uluslararası platformda sunmak olarak ifade edilebilir. Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi ile birlikte üretim ve tüketim tercihleri değişmeye başlamıştır. Bu değişim ülkelerin ekonomik refah seviyelerinde de kendini hissettirmiştir.

Özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839¹ yılından sonra Osmanlı Devleti üretimi desteklemek amacıyla hazinden yüksek bir bütçe ayırmıştır. Ayrılan bu bütçe ile ülkenin iktisadi ve içtimai anlamda gelişimine olanak tanınmıştır. Dolayısıyla bütçenin üçte ikisi ile fabrikaların kurulmasına tahsis edilmiştir. (Güran,1992:235-236) Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile “modern merkezi devlet” olma gayesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada bilhassa endüstriyel üretimlerin başladığı Sanayi Devrimi sonrası Osmanlı topraklarında ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanı ile birlikte yönetsel alanda yaşanan değişimin yanı sıra toplumun ihtiyaçlar hiyerarşisinde en temel gereksinimlerinden beslenmenin yanı sıra barınma ihtiyacı için inşa edilen yapılarda kullanılan tuğla inşaat malzemesinin yerli sanayi üretimindeki hacmi üzerinde durulmuştur. İç piyasada tuğla üretimini destekleyen kanun ve yönetmelikler çerçevesinde Osmanlı başkenti İstanbul'un semtlerinde üretimi gerçekleşen tuğla yapı inşaatı hakkında bilgi verilmiştir.

Yapı Üretiminde Kullanılan Malzemeler

Bireylerin en temel ihtiyaçlarından olan barınma; ilkel çağlardan günümüze sürekli şekil değiştirmiştir. Çadırdan kerpiç evlere, taş yapılardan tuğlalı yapılara betonarmeden çelik yapılara kadar uzanan yapı malzemelerinin tarihsel serüveni esasında bir toplumun iktisadi ve içtimai anlamda gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi vermektedir.

Osmanlı Devleti'nde temel yapı malzemesi olarak daha çok taş tercih edilmiştir. Özellikle VI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yapı üretimi yoğunluğu artmıştır. Bunda şüphesiz ki Hassa Mimarlar Ocağı'nın² sergilemiş olduğu performans yadsınamaz bir gerçektir. Başkent İstanbul başta olmak üzere Anadolu vilayetlerinde de kamusal yapı üretimleri yanı sıra bireysel yapı üretimleri gerçekleşmiştir. Yapı üretimi sürecinde taş yapı malzemesinin kullanılmaya başlanmasından sonra ahşap yapı malzemesi de kullanılmaya başlanılmıştır. Ahşap yapı malzemesinin tercih edilmesinin en önemli sebebi ise, malzemenin kolayca işlenebilmesi, taşımacılıkta rahat ve kolay olarak sevkinin gerçekleştirilmesidir. Osmanlı başkenti İstanbul'da fetihten sonra yaşanan imar ve yeniden yapılandırma faaliyetleri şehirde yapı üretiminin artmasına sebebiyet vermiştir. İhtiyaçlar doğrultusunda sadece konut olarak değil kamu veya kamusal yapı inşaatları da bu dönemde ivme kazanmıştır. Yeniden imar edilen başkentte daha çok ahşap yapı malzemesi tercih edilmiştir. Burada bireylerin iktisadi kalkınmışlık düzeylerinin yanı sıra inançları gereği dünyaya tamah etmemeleri kalıcı eser üretmemeleri adına belirleyici unsur olmuştur. Bu hususta Oliver; “1790 yılının İstanbul'unda taş, tuğla, kiremit gibi sağlam inşaat yapmaya yaratacak her türlü malzemenin bulunmasına rağmen zenginler olsun fakirleri olsun hemen hemen bütün evler ahşaptır” der. (Oliver, 1977:111) Yapı üretiminde kullanılan ahşap yapı malzemesinin ana maddesi olan kereste üretimi ve sevkıyatı hususunda mühim çalışmalar yapılmıştır. Bu hususta özellikle kereste üretimi yapılacak tesislerin kurulması konusunda çeşitli vilayetlerde fabrikalar kurulmuştur. Bu doğrultuda Duyun-u Umumiye döneminin sanayileşmeye yönelik en önemli girişimlerinden biri Eskişehir vilayetindeki Kereste Fabrikası'dır. Günay,2021:149) Kurulan bu fabrikaların nihai amacı yalnızca konut üretimini destekleyecek yapı malzemesini temin etmek değil aynı zamanda tersane gibi çeşitli sektörlerde kullanılmasıydı.

Ahşap malzemenin yapı üretiminde sağladığı kolaylığın yanı sıra bazı zorlukları da mevcut idi. Özellikle İstanbul'da yaşanan yangın gibi afetler sonucu neredeyse bir mahalle yok olabilecek hale gelebilmekteydi. İstanbul tarih boyunca geçirmiş olduğu yangınlar sebebi ile yeniden ve yerinde kentsel dönüşüme tabi olan nadir şehirlerden biridir. Esasında en az savaşlar kadar ağır tahrip edici sonucu sonuçları olan yangınların sadece iktisadi anlamda değil toplumsal anlamda sosyolojik ve psikolojik anlamda da olumsuz etkileri söz konusu olmuştur. Bu bağlamda bilhassa 1633 yılında ve 1660 senesinde yaşanan iki büyük yangın hem toplum nezdinde hem de vakıflar çerçevesinde incelendiğinde sarsıcı olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına sebep olunmuştur

¹ “24 Mayıs 1839'da ticaret, sanayi ve tarımı geliştirmek amacıyla çalışmalar yapmak üzere Ticaret Nezâreti ve aynı yıl içerisinde bir mahkeme-i ticâret kuruldu.”

² “Mimar ağa, Hassa mimarbaşı, sermi 'mârân-ı Hâssa da denilir. Devletin kuruluşundan başlayarak saray ve devlet inşaatlarında mimarlara görev verildiği bilinmekle beraber Hassa Mimarları Ocağı'nın İstanbul'un fethinden sonra kurulduğu anlaşılmaktadır.”

denilebilir. (Yıldız, 2012: 256) Akabinde 1856 ve 1878 senelerinde yaşanan Aksaray ve Hocapaşa yangını ahşap yapılaşmanın semtlerde bıraktığı tahribatı gözler önüne bir kez daha sermiştir. Yaşanan bu olumsuz durumlar karşısında yapı üretiminde kullanılan ahşap malzemenin yerini zamanla tuğla ve kiremit almaya başlamıştır. Böylelikle yeni yapı üretimi olan kâgir yapı üretimine geçilmeye başlanmıştır.

XIX. yüzyıldan önce yapı üretim malzemesi olan ahşabın yasaklanması için çeşitli hükümler XVII. yüzyıl ile birlikte gündeme gelmiştir. Dönemin padişahı tarafından başkent İstanbul Kaymakamı olan Osman Paşa'ya göndermiş olduğu fermanla Şam ve Halep'te meskenlerin, dükkanların özellikle ahşaptan yapılmaması taş ve kireç ile yapılmasına dikkat edilmesi şayet bu kurala uyulmayıp ahşap yapı inşa eden olursa yapı ruhsatı verilmemesi emredilmiştir. (Refik, 1930: 21) Osmanlı başkenti İstanbul tarih boyunca birçok kez büyük yangınlar yaşamış ve bu durumdan derinden sarsılmıştır. Bu sebeple çeşitli dönemlerde devlet erkânı yangından etkilenen yapı sayısını azaltmak ve yaşanan afetin boyutunu düşürmek amacıyla birçok kez komisyon oluşturmuşlardır. Bu hususta örneğin Hicri 1282 (1865) yılına ait bir arşiv kaydında yer alan bilgiye göre; Dersaadet'teki Büyük Yangın'dan sonra zarar gören ahaliye merhameten inşaatların kolaylaştırılması için ve bir daha aynı olayın vuku bulması halinde tahribatın daha az olabilmesi adına ve mevcut ahşap yapıların zamanla kargire tahvilinin müzakeresi hasebiyle komisyon kurulduğu aktarılmaktadır.(BOA, A..MKT.MHM, 347,36) Bir başka arşiv belgesinde İstanbul kadısına, Dergah-ı Mualla yeniçerileri ağasına ve mimarbaşıya İstanbul'da ev haricinde inşası yapılması planlanan dükkan, mahzen, bekar odası, han gibi binaların yangın tehlikesine karşı ahşap değil de kargir yapılmasının sağlanması hususunda uyarı yapıldığına dair bilgi yer almaktadır.(BOA., A.DVNSMHM.d., 132,1020) Tüm bunların yanı sıra mücbir sebeplerden dolayı bazı durumlarda ahşap yapılaşmaya devlet müsaade etmekteydi. Daha ileri tarihli bir arşiv belgesinde; Dersaadet'te yangınları önlemek üzere kargir bina yapımının zorunlu olduğu Çırçırharik mahallinde fakir ve hatta muhtaç olan bireylerin ahşap bina inşa edebilmeleri için binaların sağ taraflarına yangın duvarı yapmaları karşılığında müsaade edildiği bilgisi yer almaktadır. (BOA., DH.İD., 137,3) Görüldüğü üzere yaşanan afetler ile birlikte devletin de çıkarmış olduğu nizamnameler çerçevesinde ahşap yapılaşmadan kâgir yapılaşma geçiş süreci başlamıştır. Özellikle XIX. yüzyıl itibariyle Osmanlı başkenti İstanbul başta olmak üzere birçok vilayette ahşap yapı malzemesinden ziyade tuğla üretiminin gerçekleşmesi yolu tercih edilerek yeni yapı üretiminde tuğla yapı malzemesi olarak tercih edilmeye başlamıştır. Bilhassa Tanzimat ile başlayan modernleşme ile birlikte birtakım düzenlemeler ile imar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 1848 ile 1864 yıllarında yayımlanan Ebniye Nizamnamelerinde kâgir yapı üretimi teşvik edilerek ahşap yapı malzemesinin kullanılmaması hususuna vurgu yapılmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sora Osmanlı başkentinde batının izleri yapı üretiminde görülmeye başlamıştır. Zamanla başkentte yaşanan nüfus artışı kentte yapı üretiminin hızlanmasına sebep olmuştur. Bu yoğunluk ve artan yapı stoğu şehrin fiziksel olarak gelişmesinin olanak tanımıştır. Kent; Tophane'den Dolmabahçe'ye, Nişantaşı'na ve Teşvikiye'ye doğru geniş bir yelpazeye yayılmıştır. (Çelik,2019; 35) Artan yapılaşmada özellikle yapı malzemesi tuğla olan inşaatların arttığı gözlemlenmektedir. Takriben 1840'lı yıllar itibariyle artan yapı üretiminde 1869 yılına gelindiğinde kullanılan tuğla sayısı 13 milyondur. (Tok,2015;3)

Osmanlı Başkenti İstanbul'da Tuğla Üretimi

Osmanlı başkentinde yapı üretimi hususunda değişim ve dönüşümlerin başladığı yüzyıl takriben XIX. yüzyıla rastlar. Bu yüzyılda ahşap yapı malzemesi yerini almaya başlayan tuğla malzemesinin karşılanmasında ağırlıklı olarak Fransızlar ön plandaydı. Osmanlı başkentine en çok Marsilya ve civarından tuğla gelmekteydi (Tok, 2015; 7). Marsilya tuğlasının iç piyasada tercih edilmesinin en önemli sebebi kalite yönünden en iyi olmasıydı. (İzzet,1904;243) Aslında yalnızca yapı malzemesi değil hububat gibi temel tüketim malzemelerin iç piyasada rahatlıkla bulunabilmesi mevcut olan deniz taşımacılığının rahatlıkla yapılabilir olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu durum hem yapı malzemelerine olan ulaşılabilirliği sağlıyor hem de daha uygun fiyatlara başkent İstanbul'da yapı malzeme ticaretinin yapılmasına olanak sağlıyordu. (Dersaadet'te Mevadd-ı İnşaiye,1896;nr 622)

Osmanlı Devleti'nde yapı malzemesi olarak kullanılan tuğlaların üretim merkezleri hakkında arşiv kayıtlarında yer alan bilgilere göre tuğla harmanı veya kârhane olarak zikredilmektedir. Örneğin üç ayrı arşiv kaydında yer alan Büyükdere, Karaağaç ve Hasköy'de üretilen tuğla üretim merkezleri için "tuğla harmanı" veya "kârhane" olarak bahsedilmiştir. (BOA., DH.MB.HPS., 1334; 115-49; BOA.C.EV., 1230; 422-21370; BOA.A.MKT.MVL., 1265; 20-13) İstanbul'da üretimi gerçekleştiren tuğla ve kiremit hakkında detaylı bilgiyi Evliya Çelebi kaleme almıştır. Özellikle Haliç bölgesinde 200'e yakın üretim merkezinin olduğunu vurgulamıştır. (Dankoff, Kahraman,2006;197) Osmanlı İstanbul'unda; Haliç, Söğütözü, Karaağaç, Bakırköy ve Büyükdere gibi birçok muhtelif yerde tuğla üretimi gerçekleştirilmektedir. Tuğla üretim merkezi yoğun olmasına rağmen yapı üretiminde halk tarafından fazla tercih edilmemekteydi. Bunun temel sebebi halkın bu yapı malzemesini satın alabilecek güçte olmaması, olası doğal afet riskleri karşısında zararı en aza indirmek ve inançları gereği geçici barınma alanları oluşturmaktır.

Özellikle taş yapıların kalıcı eser kategorisinde yer alan cami medrese, han ve saraylarda tercih edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde yerli tuğla üretiminin gelişimi XIX. yüzyılın sonlarına doğrudur. Bu üretimi gerçekleştiren müteşebbisler ise Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler olmuştur.

İnşaat yapı malzemesi olan tuğlanın ham maddesi balçık olması nedeniyle kurulan tuğla üretim merkezleri kıyı kesimlerde yoğunlaşmıştır. Bu sebeple Göksu, Kağıthane, Hasköy, Beykoz ve Feriköy gibi yerlerde tuğla ocaklarına rastlanılmaktadır. Kıyılarına kurulan bu üretim merkezleri tuğla ticaretinin kolaylaşmasına da sebebiyet vermiştir. Boğaziçi'nde Büyükdere'de tuğla fabrikasının açılmasına dair ruhsat verildiği tarih Hicri 1256 yılına tesadüf etmektedir. (BOA., İ.MVL., 1256; 15-233) Fabrikanın işletmesi Mösyö Salamon'a aittir. (BOA., DH.MKT., 1307; 1654-151) Bu fabrikada üretimi gerçekleştiren tuğlaların oranı İstanbul vilayetinde üretimi gerçekleştiren tuğlaların 3/1'ni oluşturmaktaydı. Üretilen tuğlaların kalitesi ithal edilen Marsilya tuğlaları ile eş değerde olduğu için hem devlet hem de halk tercih etmekteydi. Yine aynı dönemlere rastlayan Hasköy bölgesinde Kağıthane civarında ve Göksu'da bazı müteşebbisler tarafından tuğla üretim merkezi kurulmuştur. (Dersaadet'te Mevadd-ı İnşaiye, 1896; nr 622) Tüm bu üretimin iç piyasada yayılabilmesi ve mevcut talebi karşılayabilecek düzeye gelebilmesi için ithal yapı malzemelerine olan talebin azaltılması gerekmektedir. Dolayısıyla yerli üretimin teşvik edilmesinin yanı sıra devletin uygulamaya koyduğu bir dizi sanayi politikalarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu amaçla atılan ilk adımlardan biri yerli girişimciyi korumak adına ithal gümrük vergilerinin yükseltilmesi olmuştur. Bir diğer karar da yerli girişimcileri desteklemek için üretimde kullanılacak makine ve teçhizat gibi mallar üzerinden alınması gereken gümrük vergilerinden muaf tutulmuş olmalarıydı. (Özsoy, 1984;5) 1864 ve 1873 senelerinde uygulanan ve özel sektörün canlanmasına da olanak tanıyan Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun kuruluş gayesinde yerli üretimin desteklenmesi ve gelişmesi söz konusu olmuştur. Böylelikle piyasada üretimi gerçekleştirilen tuğla malzemesinin üretimi de hız kazanmıştır. Yerli tuğlaya olan talep artıkça yeni tuğla üretim tesisleri kurulmaya başlamıştır. Bu doğrultuda XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan Paşabahçe'de İncir köyünde Kiremit ve Tuğla Fabrikası Osmanlı Anonim Şirketi örnek verilebilir. (BOA., 1328;3802-285101) Paşabahçe İncir köyünde İngiltere tebaasından olan Edvin Vitale'nin tasarrufunda bulunan bu kiremit ve tuğla fabrikasının işletimi Paşabahçe Kiremit ve Tuğla Fabrikası Osmanlı Anonim Şirketi'ne devredilmiştir. (BOA., 1329; 3962-297084)

Osmanlı Devleti'nde tuğla, devlet tarafından kiralanın veya işletilen atölyelerde üretimi sağlanmaktaydı. Yapı üretimi için elzem bir malzeme türü olan tuğlanın çeşitleri mevcuttur. Atölyelerde "tuğla-i miri" denilen çeşitler duvar örgüsü inşa ederken kullanılmaktaydı. Belgelerde geçen "tuğla-i harci" tuğla çeşidi ise daha çok serbest piyasada üretilen tuğlaları kapsamakta olup yine yapı inşa ederken kullanılan yapı malzemesidir. (Barkan, 1979;384) Başbakanlık Osmanlı arşivinde başkent İstanbul'da üretilen kiremitler için; Hasköy atölyelerinde "kiremid-i İstanbul, Makriköy atölyelerinde üretilen kiremitler için kiremid-i hore" ifadeleri kullanılmaktaydı. (Refik, 1930;31)

Ahşap yapı üretiminden kâğır yapı üretimine geçişin hız kazandığı XIX. yüzyılda devletin bu hususta uygulamaya koyduğu nizamnamelerin etkisi oldukça fazladır. Bu yaptırımlar ile başkent özelinde ahşap yapı inşaatlarının yapımı engellenmiştir. İstanbul ve Bilâd-ı Selase'de yapılacak olan inşaatlar hakkında Ebniyenin Suver-i İnşaiyesine Dair Nizamname'de yer alan ilk maddede de ahşap yapılaşmanın yasakladığı hususuna vurgu yapılmıştır. (Çelik, 2019;44) Meclis-i Vâlâ kararına göre de; "*kâğır ebniyenin gerek daynmak ve gerek muhtara-i nâriyeden sâlim olmak cihetiyle ahşap binaya rüchaniyet-i bedihiyyesi vardır.*" şeklinde ifade edilerek kâğır yapılaşmanın ve tuğla yapı malzemesinin ahşap yapıdan daha üstün olduğu vurgusu yapılmıştır. (Ergin, 1995;1024) Esasında devletin de üzerinde durduğu bu yapılaşma sürecinde bazı sebeplerden dolayı kural dışı yapılar inşa edilmiştir. Örneğin; Boğaziçi'nde inşa edilecek binaların kâğır olması zaruri olmasına rağmen Sarıyer'de satılan arsalar ahşap bina yapılmasına müsaade edildiğine dair arşiv kaydı mevcuttur. (BO., A.MKT.MHM, 1293;480-16) Toplumun içinde bulunduğu iktisadi şartlar ve mütevazı bir hayat tarzı sürme gibi birden fazla sebepler ile çıkartılan kanunlar esnek tutulmuştur. Ahşap malzemenin bol olması ve daha kolay yollardan temin edilip kullanılması söz konusu olduğu için ahşap yapı malzemesinden uzaklaşmak oldukça zor olmuştur.

İstanbul'da yaşanan nüfus artışı ile birlikte yapı üretimi de hızlanmıştır. XIX. yüzyılda içinde yasaklanan ahşap yapı malzemesinin yerini alan tuğla yapı malzemesinin daha fazla üretiminin gerçekleşmesi için İstanbul'un birçok noktasında tuğla üretim merkezleri kurulmaya başlamıştır. Kurulan merkezlerin desteklenmesi ve gelişmesi için de devlet harekete geçmiştir. Bu doğrultuda sadece başkent değil muhtelif birçok yerde tuğla ve kiremit fabrikaları ve üretim merkezleri kurulmuştur. Kurulan bu fabrikalar ile birlikte ithal tuğla üretimine olan talep azaltılarak yerli üretimin teşvik edilmesi amaç edilmiştir. İç piyasa artan tuğla yapı malzemesi fiyatları hususunda değişime sebebiyet vermiştir. Örneğin XX. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyaca tanınan Fransız Marsilya tuğlası 1000 adet üzerinden 450 kuruşa satışı gerçekleşirken Göksu'da üretimi yapılan ve kalitesine göre değişen tuğla fiyatları 140 ile 180 kuruş arasında değişmekteydi. Bu tablo ithal tuğla üretiminin iç piyasada yer bulamayacak hale geldiğini de göstermektedir. İç piyasada daha makul fiyatlara sahip olan yerli üretim yapı malzemeleri tercih edilerek yerli girişimcilerde desteklenmiştir. Kuşkusuz ki burada en önemli kalem devletin sanayiye desteklemesi bu hususta bir dizi kararlar

alması üretim faktörlerinden olan emek ve hammadde ediniminin nispeten daha erişilebilir olması bilgi ve teknoloji transferinin daha yaygın hale gelmesi gibi birden fazla faktörün bir araya gelmesi yerli yapı malzeme üretiminin artmasına olanak sunmuştur.

Sonuç

XVIII. yüzyılda başlayan endüstrileşme faaliyetleri XIX. yüzyılda yaşanan batılılaşma hareketleri ile pekişmiştir. Bu sürecin toplumsal yansıması ise; hem iktisadi hem de içtimai anlamda olmuştur. Sanayileşme ile üretim hem nitelik hem de nicelik olarak arttırılmak istenmiştir. Yerli üretim ile iç piyasada ithal ürünler kısıtlanmıştır. Tüm bunların yanı sıra yaşanan afetler ile devlet destekli bir dizi politikaların alınması endüstriyel anlamda inşaat sektöründe yapı üretim malzemelerinin üretimine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda ahşap yapılaşmadan kagir yapı üretimine geçiş süreci hız kazanmıştır. Başkent İstanbul'da üretimi gerçekleşen tuğlalarda yüksek verim alınması hammaddeye olan yakınlık ve transfer işlemlerini gerçekleştirirken deniz yolunun tercih edilmesi ve elbette ucuz iş gücünden bahsedilebilir. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi ile başkent İstanbul'da tuğla üretimi daha kolay hale gelmiştir. Teknolojinin gelişmesi ile yapı üretimi ivme kazanmıştır. Bireylerin en temel ihtiyaçlardan biri olan barınma, insanlık tarihi boyunca sürekli değişime uğramıştır. Yapı malzemelerinde yaşanan bu değişim hem nitelik hem de nicelik açısından yeni yapıların inşa edilmesine olanak tanımıştır. Yapı malzemelerinin kaliteli olması, inşa edilen yapının ömrünü uzatarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Günümüzde, başta İstanbul olmak üzere birçok eski sivil ve kamusal yapılarda kullanılan yapı malzemeleri bizlere hangi dönemde hangi üretim merkezinde üretiminin gerçekleştirildiği hakkında somut bilgi vermektedir. Bu durum hem iktisat tarihi açısından hem de mimarlık tarihi açısından oldukça önemli bir gelişmedir.

Kaynakça

- Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA))
 (BOA, Fon Kodu, Dosya No, Gömlek No)
 BOA, A. MKT.MHM, 347,36)
 BOA., A.DVNSMHM.d., 132,1020
 BOA., DH.İD., 137,3
 BOA., DH.MB.HPS., 1334; 115-49
 BOA.C.EV., 1230; 422-21370
 BOA.A.MKT.MVL., 1265; 20-13)
 BOA., İ.MVL., 1256; 15-233
 BOA., DH.MKT., 1307; 1654-151
 BOA.,1328;3802-285101
 BOA.,1329; 3962-297084)
 Barkan, Ö.L., (1972), Süleymaniye Camii ve İmaret. Ankara:TTK.
 Çelebi, E b. Derviş Muhammed Zıllı Evliyâ. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, R. Dankoff, A.S. Kahraman((Haz.)
 Çelik, Z.(2019).*19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. Selim Deringel(Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
 Dersaadet'te Mevadd-ı İnşaiye: Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi nr. 622, (27 Eylül 1896)., 19.
 Ergin, O.N., Mecelle-i Umûr-ı Belediye.,
 Günay, Z.(2022). *İmparatorluktan Cumhuriyete Yapı Üretimi, Sosyal ve İktisadi Dönüşümün Etkisi*.(Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
 Güran, Tefik (1992). *Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları*, 150. Yılında Tanzimat, A.K.D.T.Y.K., Ankara:TTK Yayınları.
 İzzet, M., (1904) *Rehber-i Umur-i Beytiyye: Eve Muteallik Bilcumle Umurun* Matbaası.
 Oliver, Guillaume Antoine(1977). *Türkiye Seyahatnamesi- 1790'lı Yıllarda Türkiye ve İstanbul*, Oğuz Gökmen(Çev.).İstanbul: Ayrılmaz
 Özsoy,R., (1984)Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-18761,Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, s. 3.
- Refik, A. (1930). *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*İstanbul: Devlet Rehberidir. İstanbul: Feridiye Matbaası
 Tok, A., (2015). Emecen Feridun M., Akyıldız A., Gürkan, Emre S. (Ed.). İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul'da Tuğla Üretimi ve Ticareti (1839-1914),I,ss.1-13). İstanbul: II. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu
 Yıldız, K.(2012). *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlihi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Ekler

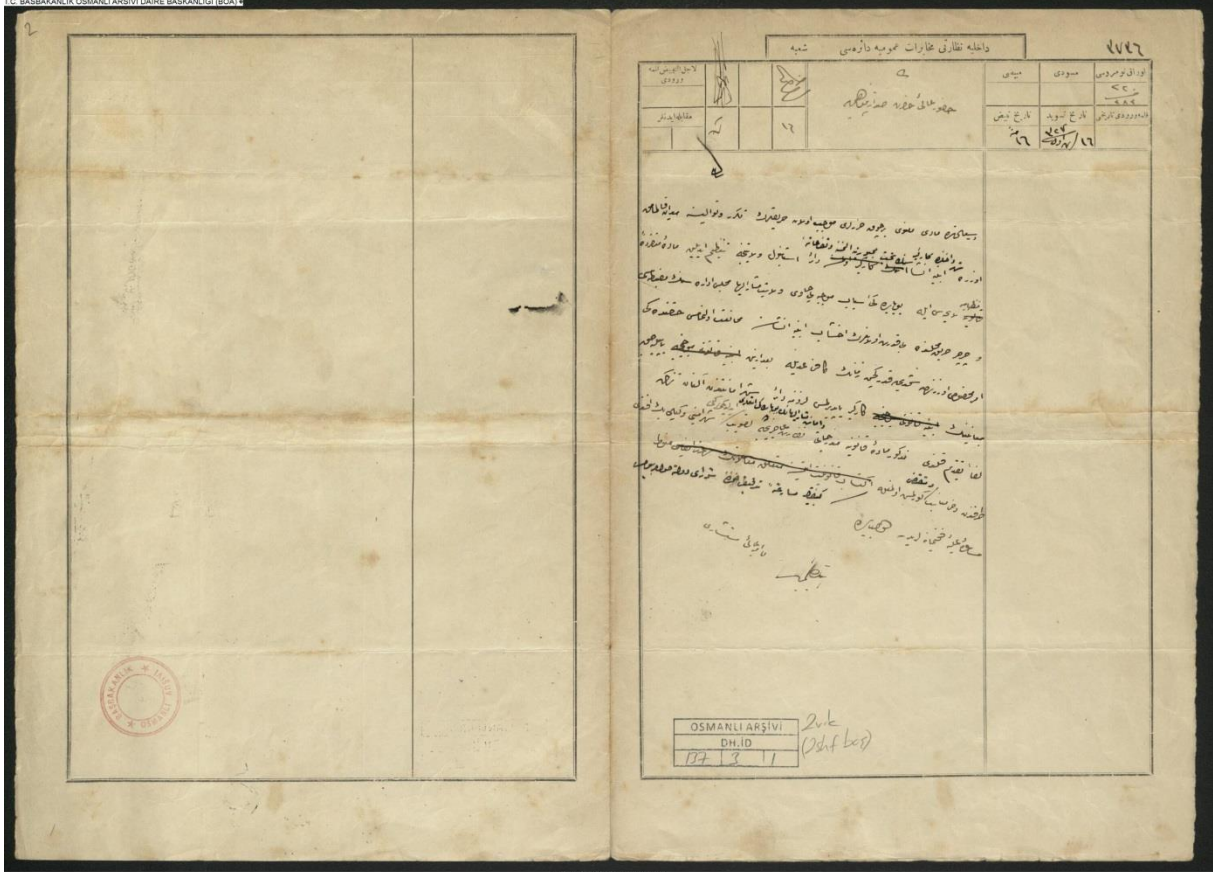
Ek.1. Beykoz Riva Tahliye İstasyonu Koğuşuna Ait Pierre Salomon (Büyükdere) Tuğla Fabrikası'nda Üretilen Tuğla Örnekleri

Ek.2. İstanbul Zeyrek'te Tuğla Yapı Malzemesinden İnşa Edilen Binada Salomon Pierre İmzalı Tuğla Örnekleri

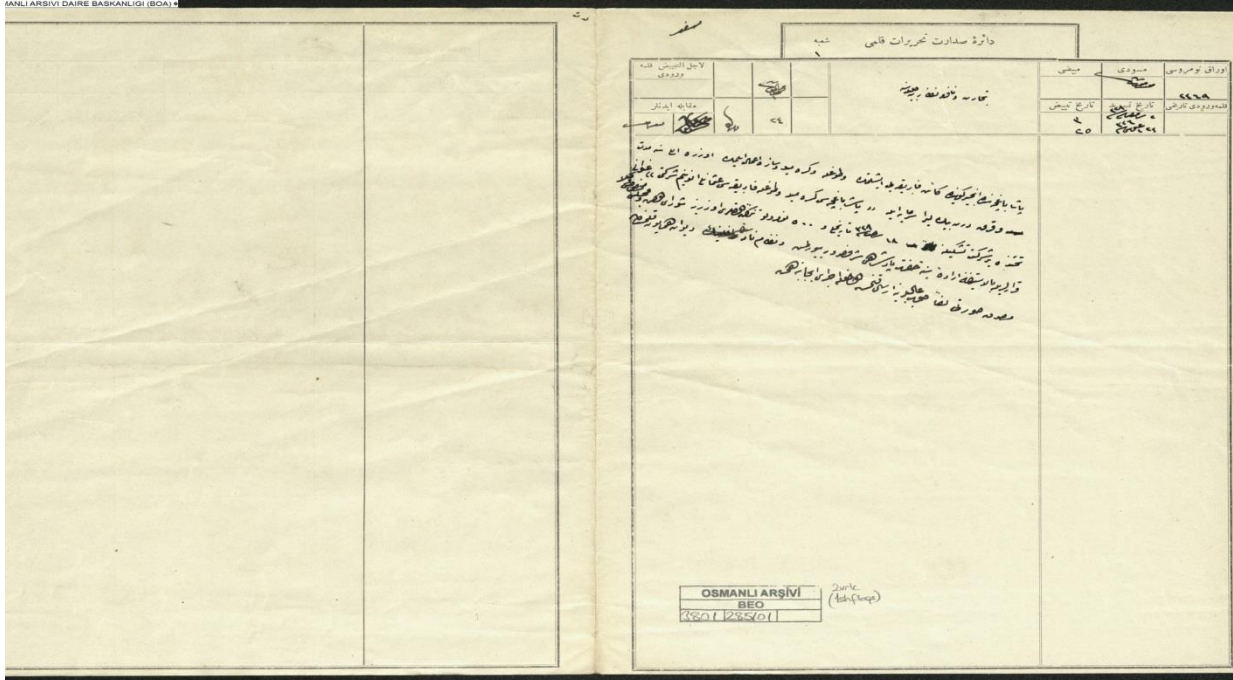

Ek.3. Dersaadet'te Yangınları Önlemek İçin Çırcırharik Mahallesi'nde Ahşap Yapı Kullanılmasına Müsaade Edilmesi Hakkında Arşiv Belgesi

DH.ID.00137.00003.001

Ek.4. Paşabağçe'deki İncir Köyü'nde Paşabağçe Kiremit ve Tuğla Fabrikası Osmanlı Anonim Şirketi Şirket Kurulumuna Ait Arşiv Belgesi

BEO.003802.285101.001